

דגם הוראה: מולדת – בית, ארץ, מדינה המאמרים הראשיים

מאמר 1: אברהם ב' יהושע, "שיעור מולדת", הארץ, י"ד באייר תשס"ו, 12 במאי 2006

שיעור מולדת¹

אברהם ב' יהושע

ממש לפני שנכנסתי לאולם הסימפוזיון בווינגטון, שפתח את שני ימי הדיונים על עתידו של העם היהודי לאור מאה השנים שחלפו מאז נוסד הארגון המארח – הוועד היהודי האמריקני – טלפן מישראל בני הצעיר וסיפר על התרגשותו מטקס הזיכרון לחללי מלחמות ישראל שבו השתתף זה עתה עם אשתו ובתו הפעוטה. הזכרתי בכמה מילים למנחה הסימפוזיון שהערב מתקיים יום הזיכרון, וקיווייתי שבדברי הברכה הרבים שנישאו בתחילת הערב תצוין גם עובדה זו, ואפשר שכולנו נתבקש לכבד, כנהוג, את יום הזיכרון הישראלי בדקת דומייה. אבל זה לא קרה. גם קיומו של יום העצמאות למחרת הוזכר בחטף ובמובלע בדברי המברכים.

אינני מביא עובדה זו בטרוניה, אלא כסימפטום שבא אולי להסביר גם את הלך רוחי הקודר באותו סימפוזיון, לנוכח העובדה שאותה הזדהות עמוקה וטבעית שהייתה לחלקים רבים של יהדות אמריקה עם סדר היום הישראלי, הולכת ונחלשת מאוד בשנים האחרונות. גם כל המשתתפים בדיונים שלאחר מכן הסכימו שכבר כמה שנים מתעצם תהליך של התנתקות אטית של יהדות אמריקה מישראל. הסיבות רבות ומורכבות ונוגעות גם לעובדה ש"הדרמה הישראלית" איבדה רבים מסממניה המושכים לגבי היהודים האמריקנים, וגם לתהליכים המואצים של התבוללות בדרגות שונות בתוך אמריקה עצמה.

למרות שנושא הסימפוזיון היה "העתיד לאור העבר של מאה השנים האחרונות", הייתי אולי היחיד שפתח את דבריו בציון הכישלון של רוב העם היהודי לחזות במאה ה-20 את עומק ההתנגדות אליו וחריפותה, אשר הביאו בסופו של דבר השמדה שלא הייתה דוגמתה בהיסטוריה האנושית. "הטקסטים היהודיים", שרבים מהיהודים מחשיבים אותם היום כגלעין זהותם, לא עזרו לנו להבין טוב יותר את תהליכי המציאות סביבנו. יותר מדי עסקו היהודים במיתולוגיה ובתאולוגיה במקום בהיסטוריה, ולכן דברים פשוטים שאמרו ז'בוטינסקי וחבריו בתחילת המאה ה-20 – "אם לא תחסלו את הגולה, הגולה תחסל אתכם" – נפלו על אוזניים ערלות.

לאחר כיבוש הארץ בידי הבריטים ב-1917 הבטיחה הצהרת בלפור בית לאומי ליהודים, ואם במשך שנות ה-20, כאשר שערי הארץ היו פתוחים לרווחה, היו מגיעים לארץ רק כחצי מיליון יהודים (פחות מחמישה אחוזים של העם היהודי באותה תקופה) במקום המספר הזעום שהגיע בפועל, אפשר היה בהחלט להקים מדינה יהודית כבר לפני השואה על חלק מארץ ישראל. מדינה זו

¹ המאמר פורסם שוב – בגרסה מעט ארוכה יותר – בשם "סערה ישראלית-יהודית בווינגטון" בספרו של א"ב יהושע **אחיזת מולדת**, הקיבוץ המאוחד תשס"ח, עמ' 60–67. כמה שינויי עריכה מן הגרסה המאוחרת הוכנסו כאן.

לא רק שהייתה פותרת את הסכסוך הישראלי-ערבי בשלב מוקדם יותר ובפחות דם, אלא מאפשרת לתת מקלט אזרחי כבר בשנות ה-30 למאות אלפי יהודים ממזרח אירופה, שהרגישו בסופה הממששת ובאה, ובכך לצמצם באופן משמעותי את מספר קורבנות השואה.

הפתרון הציוני, שהוכח כפתרון הנכון ביותר לבעיית היהודים לפני השואה, הוחמץ בצורה טרגית על ידי העם היהודי. ולולא אותם מעטים (פחות מחצי אחוז של העם היהודי) שהאמינו והגשימו בפועל לפני מאה שנה את הצורך בנורמליזציה ריבונית של העם היהודי במולדתו העתיקה, יכול היה העם היהודי למצוא את עצמו לאחר מלחמת העולם השנייה האיומה נודד רק בין מוזיאונים לזכר השואה, בלי אפילו אותה פיסת מולדת ריבונית שעדיין נותרת נחמה כלשהי על האסון שקרה.

אבל חשבון נפש נוקב וקשה כזה מעמדת מוצא ציונית כה ישנה ונושנה על ההחמצה הכואבת והטרגית שלנו במאה שחלפה, אינו אהוד בפתיחה חגיגית של כינוס של ארגון יהודי, שיחד עם ארגונים יהודיים רבים, התנכר, אם לא התנגד בפועל, במחצית הראשונה של המאה ה-20 לפתרון הציוני. מוטב לדבר על פרסי נובל ויוקרה שצברו יהודים במאה שעברה, על הישגים רוחניים של פרויד ואיינשטיין ועל תרומתם הכבירה של יהודים לתרבות המערב.

ולכן כבר מההתחלה הרגשתי שאני מקלקל את האווירה הטובה והנינוחה בזעמי. ובמקום להשתלב ברוחניות המופלאה של הזהות היהודית, וברנסנס התרבותי באמריקה, בשמחה על הטקסטים שאנו חייבים ללמוד ועל הערכים היהודיים שאנו צריכים לשנן, ניסיתי בכל זאת לתחום לפחות גבול עקרוני בין מהות הזהות היהודית בישראל ובין הזהות היהודית בתפוצות.

אין זה מעשה קל בימים כאלו. גם ישראלים רבים לא יסכימו אתי. המושגים הבסיסיים של הציוניות נטחנו עד דק וללא הכר בתוך הנורמליות של חיים ריבוניים, או שהסתפחו בצורה מעוותת ומפלצתית בתוך אידאולוגיות ימניות פשיסטיות או בתוך פוסט-מודרניזם רדיקלי.

וכאן התעורר הקונפליקט ביני ובין קהל מאזיניי (אגב, לא כולם. חלקם, בעיקר יהודים שהיה להם איזה ניסיון ישראלי, באו אליי לאחר גמר הדיון להביע הזדהות עמוקה עם דבריי).

לא דיברתי על "שלילת הגולה". הגולה היהודית קיימת מאז גלות בבל, כ-2,500 שנה, והיא תמשיך להתקיים עוד אלפי שנים. הגולה היא העובדה המוצקה ביותר בהיסטוריה היהודית, את מחירה אנחנו יודעים, את הישגיה ומחדליה בהמשכיות היהודית אנחנו מכירים. הטקסטים החרिפים ביותר לשלילת התאולוגית פזורים בלב הטקסטים הדתיים הפנימיים ביותר, ואין שום צורך שסופר ישראלי יבוא לושינגטון לדבר על שלילת הגלות.

כל הדיווחים כאילו אמרתי שאין יהודיות אלא בישראל, הם מגוחכים לגמרי. לא יעלה על דעתו של שום אדם לומר דבר אבסורדי כזה. לא הגולה אלא ישראל היא זו שיכולה להיות אפיזודה בהיסטוריה היהודית, ומכאן בא הדחף שלי לחזור על אמיתות ישנות ופשוטות, שכנראה אין בָּרָה אלא לשנן אותן שוב ושוב, לא רק באוזני יהודי הגולה אלא גם באוזני הישראלים.

הזהות היהודית בישראל, שאנו קוראים לה הזהות הישראלית (בשונה מן האזרחות הישראלית שבה שותפים אזרחים ערבים, שחיים אף הם במולדת המשותפת, אלא שזהותם הלאומית היא פלשתינית), הזהות הישראלית-יהודית הזאת מתמודדת עם כל מרכיבי החיים דרך המסגרת המחייבת והריבונית של מדינה בטריטוריה מוגדרת. ולכן היקף היישום שלה בתוך החיים הוא לאין ערוך מלא ורחב ומשמעותי מיהודיותו של יהודי אמריקני, שההכרעות

המשמעותיות והחשובות של חייו נעשות במסגרת לאומיותו או אזרחותו האמריקנית. יהודיותו היא רצונית והוא יכול לכייל את המנעד שלה על פי צרכיו.

אנחנו בישראל חיים ביחס מחייב וכפוי זה כלפי זה, כשם שכל בני עם ריבוני חיים לטוב או לרע במסגרת יחסים מחייבת. אנו נשלטים על ידי היהודים. משלמים מסים ליהודים, נשפטים בבתי משפט יהודיים, נקראים לשרת בצבא היהודי, ונשלחים בכפייה על ידי יהודים להגן על התנחלויות שלא רצו בהן, או להפך, מפונים בכוח מההתנחלויות על ידי יהודים. כלכלתנו נקבעת על ידי יהודים, תנאינו הסוציאליים נקבעים על ידי יהודים. וכל ההחלטות המדיניות, הכלכליות, התרבותיות והחברתיות יוצרות ומעצבות את זהותנו, שלמרות שיש בה אלמנטים ראשוניים קבועים, היא תמיד בתהליך דינמי של שינויים ותיקונים. יש בעובדה הזאת כאבים ותסכולים אבל יש גם הנאת החופש של היותך בביתך שלך.

המולדת והלשון הלאומית והמסגרת המחייבת הם מרכיבי יסוד בזהות הלאומית של כל אדם. לכן אינני יכול להצביע על ישראלי אחד שהוא מתבולל, כשם שאין צרפתי בצרפת שהוא צרפתי מתבולל, גם אם לא שמע מימיו על מולייר ומעולם לא ביקר בלובר, ומעדיף עליהם ייצור גבינה או מרוצי סוסים.

מה שביקשתי להבהיר למארחי האמריקנים, אולי בלשון חריפה ובוטה מדי, הוא, שבשבילי ערכים יהודיים אינם מצויים בקופסת בשמים מהודרת שביום שבת וחג פותחים אותה ומתענגים על ריחם, אלא הם מציאות חיים יום-יומית של עשרות בעיות, שבה מתעצבים ונשפטים הערכים היהודיים לטוב או לרע. גם יהודי-ישראלי מתמודד עם בעיות חיים בהיקף ובעומק גדולים ומהותיים לאין ערוך מאלו שאתן מתמודד חברו הדתי בניו יורק או באנטוורפן.

האם אני מגנה את הזהות החלקית שלהם? אינני מגנה ואינני משבח. זו עובדה שאינה זקוקה לגיטימיות מצדי, כשם שזהותי לא זקוקה לשום לגיטימיות מצדם. אבל מכיוון שאנחנו רואים את עצמנו כבני עם אחד, ויש יחס של כלים שלובים בין שתי הזהויות, שזולגות זו אל זו, צריך להבהיר היטב את היחס ביניהן.

כל עוד ברור לכולנו שהזהות היהודית הישראלית מתמודדת לטוב או לרע עם הטוטליות של המציאות, והיהודים בגולה רק עם חלקים קטנים שלה – יש בהערכה הזאת לפחות אותו יחס שבין השלם ובין החלקי. אבל ברגע שהיהודים מעמידים את ההתעסקות בלימוד ובפרשנות של טקסטים או בפעילות ארגונית של מוסדות יהודיים כשווי ערך לטוטליות של המציאות הכלכלית המדינית והחברתית שאנחנו מתמודדים אתה, לא רק שהמשמעות הקיומית והמוסרית של ההתמודדות היהודית ההיסטורית עם מציאות מלאה מאבדת את תוקפה, אלא שישנה אופציה נוחה וקלה של זליגה מתמדת מן השלם אל החלקי.

לא במקרה מפוזרים כבר יותר מחצי מיליון ישראלים מחוץ לישראל. אם הזהות היהודית יכולה להזין את עצמה בלימוד של טקסטים ובחפירה בזיכרונות, ופה ושם בהתעסקות קהילתית; וכל עוד השליחים היעילים של חב"ד מספקים שירותי דת ויהדות אינסטנט בכל מקום על פני כדור הארץ – מה הבעיה, בעידן הגלובלי, לקחת את הילדים הישראליים ולגלות למקום היי-טק? הרי גלעין הזהות הוא נצחי ונגיש בכל מקום.

כך תהפוך גם הישראליות במולדת לבגד שמסירים ומחליפים אותו בעת מצוקה בבגד אחר, כשם שהרומניות והפולניות הוחלפו באנגליות ובאמריקניות והתוניסאיות והמרקאיות הוחלפו בצרפתיות ובקנדיות. ובעתיד, בעוד מאה או מאתיים שנה, כאשר סין תהיה המעצמה המובילה,

למה שהיהודים לא יחליפו את האמריקניות או הקנדיות שלהם בסיניות או בסינגפוריות. סוף סוף מי היה מאמין במאה ה-16 שתוך מאתיים או שלוש מאות שנים מיליונים של יהודים יתרכזו בארץ לא נודעת ששמה אמריקה?

היהודים הוכיחו את יכולתם לחיות בכל מקום במשך אלפי שנים בלי לאבד את זהותם. וכל עוד הגויים לא מציקים, נצח ישראל לא ישקר. אם הישראליות היא רק בגד, ולא מבחן האחריות היום-יומית למציאות, שמתמודדת לטוב או לרע עם שאלות מוסריות וקובעת, לטוב או לרע, את אופי הזהות היהודית, אין גם פלא שהעוני והפערים החברתיים מתפשטים, והאכזריות כלפי עם נכבש נעשית קלה ובלי נקיפות מצפון. שהרי תמיד אפשר יהיה לברוח מן המציאות הלא נעימה אל הטקסטים הישנים ולפרש אותם כך שייתנו לנו הרגשת גדולה, תקווה ונחמה.

הפלשתינאים הישראלים, החיים כמיעוט לאומי בתוכנו ושותפים אתנו באזרחות הישראלית, יכולים גם הם לתרום לזהות הזאת, כשם שהיהודים האמריקנים תורמים לזהות האמריקנית הכללית והבאסקים לזהות הספרדית ועוד ועוד. ככל שאנחנו ישראלים יותר יש לנו שותפות טובה יותר אתם. כאשר אנחנו מתרכזים רק ברוחניות יהודית ובטקסטים, כי שם כביכול העיקר, כך הולך וגדל הניכור בינינו.

אני חוזר ומעלה כל הזמן את עניין הטקסטים, כי בחוגים יהודיים ליברליים זה נעשה לאחרונה העוגן החשוב ביותר לזהות, המניע חילונים מובהקים לבית הכנסת, לא כדי למצוא את האלוהים אלא כדי לאחוז בזהות. דווקא כמי שעוסק כל חייו בטקסטים, כותב, קורא ומפרש, אני מתקומם על הפיצול המסוכן וחסר האחריות בין האדרת הטקסטים לבין ביטולם והקטנתם של חיי היום-יום. תחת זאת אני מציע ללשש שוב ושוב את המושג הממשי והחי של "המולדת" במקום המושג השחוק והעמום של רוחניות יהודית.

בכל המקרא מוזכרת המילה "מולדת" רק עשרים ושתיים פעמים, וחלק גדול מן האזכורים נוגע לבני עמים אחרים. המשפט הראשון שנאמר ליהודי הראשון הוא "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך". את חלקו הראשון של הציווי הזה קיימו היהודים בדבקות רבה לאורך כל ההיסטוריה הארוכה שלהם, נעו ממולדת אחת לשנייה בקלות מפתיעה. את הסוף הנורא של הנדודים האלו לא כדאי להזכיר שוב.

אם אנחנו רוצים שהמהות היהודית הזאת לא תשמיט, בעזרת המתחרים הפלשתינאים על המולדת המשותפת, את הקרקע מתחת לרגלינו, צריך להבהיר שוב את מושגי היסוד הישנים נושנים באוזני הישראלים לא פחות מאשר באוזני היהודים האמריקנים, שלמרות שנפגעו ממני, התנהגו אליי בנימוסיות מופתית, אולי כי בסתר לבם הרגישו שאני אומר בכל זאת דברי אמת.